

CSORBA GYŐZŐ: A SZAVAK BOLYHAI

Magvető Könyvkiadó, 1988

Csorba Győző új kötetének van egy verse, az *Anti-Orpheusz*, amely mintegy visszájára fordítja az antik mítoszt. Orpheusz és Euridiké története szerint a lantos, aki énekével könyörületre bírta az alvilág kegyetlen hatalmasságait, engedélyt kapott arra, hogy az életbe visszavezesse elveszített hitvesét. Minthogy azonban hátratekintve megszegte a megállapodást, büntetésül örökre elveszítette őt. Csorba Orpheusza egy másik úton halad, a Felvilágból az Alvilágba, és mögötte is ott jár Euridiké, akire szüntelenül visszatekint, közben azonban egyszer önmagára néz: „látja, hogy arcán megsűrült a ránc, / látja, hogy szárad combjáról a hús, / érzi, hogy nyelve helyén epe nő, / és megérti, hogy nincs tovább”. Meg sem várja, hogy társát az istenek rendeljék vissza, „ő fogja biztosan elbocsátani, / s megy nélküle tovább az Alvilágba”.

Ki ez az Orpheusz és ki ez az Euridiké? Az első a költő maga, akinek útja, túl a hetedik évtizeden, már lefelé vezet, s ezért lassan mindenkitől és mindentől el kell búcsúznia. A második talán a szerelem, talán az öröm, talán az egész világ. Igen, Csorba Győző költészete ma már – nemcsak új verseskönyvében, a korábbiakban is – az „őszikék” dallamát zengeti fel. A beteg szív és a megfáradt test szenvedéseiről beszél, családtagokat és barátokat sirat el, az elmúlás fenyegető jeleit kémleli. A versek nemegyszer betegágyban, a kórház fehér falai kö-

zött születnek, álmatlan éjszakákon, midőn a meggyötört szív zaklató kérdések ritmusára dobog: vajon mi van hátra még, és milyen lesz a távozás? Az elmúlás képzete és fájdalma korábban is átszötte költészetét. Talán jelképes értelme lehet annak, hogy költői útja Hélinant középkori halálhymuszainak tolmácsolásával indult, később aztán az ő tolla nyomán is mind több halálhymusz született. „Sokat foglalkozom a halál problémájával – olvasom egy régebbi nyilatkozatát –, de nem azért, mert vonzódok hozzá, mert jól érzem magam a halálgondolat társaságában, mert az élet hiábavalóságát akarom igazolni. Éppen ellenkezőleg: az élet legszörnyűbb velejárójának tartom a halált. Nem tudom elfogadni, végtelenül megalázónak, emberhez méltatlannak vélem, s szüntelenül kerülgetem, összecsapok vele, le akarom leppezni, megnevezni, hogy valamiképpen fölébe kerekedjem.”

Most is ez történik, olyan költemények, mint a *Búcsú-évad*, *A kék madár*, a *Nem akarom* tanúsítják az ellenszegülést, a szellemnek azt a megrendítő küzdelmét, amely a halál hírnökeivel. A lelki stratégiát a józan számvetés és elfogadás jelöli meg, ahogy a *Domesztikált fájdalom* című versben olvasható: „viseld el, amit nem tudsz elkerülni / építsd magadba ahogy az okos test / a belélőtt golyót”. Csorba Győző mindig az önismeret költője volt, az emberi létezés kaotikus kavargását átvilágító józan értelem segítségével rendezte el azokat a nyugtalanító tapasztalatokat, amelyeket személyes életében vagy az emberi társadalomban szerzett. Most sem lázad fel az elkerülhetetlen ellen, a belátásban és az elfogadásban találja meg a választ, amelyet az embernek, ha meg akarja őrizni méltóságát, a halál botrányos

kihívására kell adnia. Sztoikus nyugalommal rögzíti szorongató tapasztalatait, ez a nyugalom azonban nem közügy, az élet és a halál végső képtelenségének tudata vérző sebként üt át a sztoikus verseken. A költő szomorúan cáfolja József Attila híres sorait, ahogy *Tapasztalat* című versében olvasható: „Belül, belül a szenvedés, / és sehol sincs rá magyarázat.” *Szokvány eset* című költeményében pedig arról beszél, hogy a világ, amelyben élnünk kell, igen kevéssé tűri, hogy az emberi személyiség a saját törvényei szerint alakítsa sorsát: „mivégre ó mivé... mivé...? / osztani kell folyton magunkat / a császáré az Istené – / nekünk csak morzsáink maradnak”.

A költőnek meg kell küzdenie a sztoikus életfilozófia bölcs vigaszáért, és ennek a küzdelemnek a legfontosabb, szinte egyetlen erőforrása a költészet maga. Újabb költészetünk, talán elég, ha Weöres Sándorra, Kálnoky Lászlóra, Nemes Nagy Ágnesre, Nagy Lászlóra és Juhász Ferencre hivatkozom, mindig erkölcsi szerepet ad a versnek; azt tanúsítja, hogy a személyiség egyedül az alkotó munkában szabadulhat meg a történelmi lét vagy a személyes élet fenyegetéseitől. Csorba Győző is a költészetben találja meg végső vigaszát, midőn az öregség okozta szorongásokkal, súlyos betegségekkel, barátainak korai halálával kell viaskodnia. „Most fontosabb a vers, mint bármikor. / Most fontosabb, mint életem, halálom, / s nem-írni többé – többé nem bírok” – írja *A legszebb hang is* című költeményében. Ez a meggyőződés érvényben marad, noha a következő versszak azzal is számot vet, hogy az elmúlással szemben igazából minden szó hiába: „Pedig tudom már, hogy hiába: / a legszebb hang is nyávogás, hörej, / szorul siralmas perifériába / szemben az élet törvényeivel.” Csorba bí-

zik a költészetben, és pedig nemcsak egyéni vigaszként, hanem közösségi erőként is. Határ Győzőnek ajánlott *Golgeloghi* című szonettjében arról beszél, hogy most, a második ezredforduló küszöbén, milyen fontos szerepet vállal az a költő, aki figyelmezteti az emberiséget az általános pusztulás veszedelemére: „Áldassék hát, ki int és jajveszékelt!” *A költészetről* című kötetzáró versében pedig azt a meggyőződését hangoztatja, hogy a világ költészetét valami olyan, korhoz és néphez nem kötött, személytelen alkotásnak kell elképzelnünk, amely az emberiség tapasztalatainak és felismeréseinek végső tára, éppen ezért mindenkinek a rendelkezésére áll. Ez a költemény a mesterség erkölcsét fejezi ki, Csorba szerint a költészet olyan magányos alkotó munkát jelent, amelynek mindig közhasznú eredménye van. „Anti-orpheuszi” útján elindulva ő is ezt a közhasznú tudást akarja gyarapítani.

Ezek a felismerések persze nyomot hagynak a versek poétikai jellegzetességein is. Csorba Győző sohasem szakított a lírai személyesség hagyományaival, s jelen kötetében, ahogy beszámol „anti-orpheuszi” útjának állomásairól, még az önéletrajziségnak is szerepet ad. Mindazonáltal ez a személyesség sokkal közvettebb, mint azt a magyar költészetben megszokhattuk, általában az önvizsgálatban is érvényesül valamilyen tárgyilagosság, elemző készség, időnként epikai szemléletesség. Az az „elvonat tárgyiaság”, amely fogalommal az irodalomkritika az „újholdas” költészetet szokta jellemezni. Valóban, a Nyugat „harmadik nemzedékének” képviselői közül, talán Toldalagi Pál mellett, Csorba az, aki a legközelebb áll az „újholdasokhoz”. Verseinek belső kohéziója, tisztán metszett szóképei, aforisztikus fegyelme is tanúsíthatják,

hogy a költészetben nemcsak az én reprezentációját látja, hanem valami személy felett, személyen túlit: az emberi létezés mozdíthatatlan törvényeinek letéteményesét.

POMOGÁTS BÉLA

SÁNDOR IVÁN: LEPEREGNEK A NYOLCVANAS ÉVEK

Magvető Könyvkiadó, 1988

Legkorábbi műveinek egyikében, a *Kölcsey* című drámában (1959) már azzal a problémával viaskodott az író, hogy mit tehet az a személyiség, aki világosan látja a történelem követelményrendszerét, érzi az idő parancsát és azt a felmérhetetlen kárt, ami a hallgatásból következne, de minden hősi erőfeszítése ellenére sem tud változtatni: a kor körülötte süket, történelmi szélsőben él. Az utóbbi években több könyvben is közölt Sándor Iván olyan esszéket, amelyek a napjainkra kialakult történelmi szünetet írják le, és keresik a lehetőséget, hogy milyen eszköztárral bírható beszédre egy kor, amelynek lényege a hallgatás és elhallgatás. *Kérdő századvég* című tanulmányában (*Az idő füstjele*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986) például egyenesen Ady szavaival jajdul fel:

*Élünk? – Úgy-e, nem élünk?
Valakinek rossz álma
Lidérc-seregre válva –;
Csak rossz álom vagyunk mink?*

Most megjelent könyvében eljutott a szintézisig. Monumentális esszében mutatja be a nyolcvanas évek közepének és második felének magyarországi helyzetét. Úgy jár el, ahogyan ilyen terepen egyedül érdemes: mielőtt a

szellemi élet és közérzet legfőbb tudatosítójaként használható irodalom elemzésére térne, metszetsorozatban mutatja be, miképpen vélekedik a kor válságáról a történettudomány, a történeti-politikai esszéírás, a közgazdaságtan, a szociológia és a szociográfia, a történeti publicisztika, végül a létértelmezéssel emelkedő filozófiai esszé. A tanulságok levonása után, amelyek ebből a keresztmetszet-sorozatból következtek, megszerkeszti a hosszmetsetet is: a feldolgozatlan történelmi traumák sorozataként mutatja be a jelenünkig tartó utolsó évtizedeket. Erre ismét szinkronvizsgálat jön: a kereszt-hosszmetset egymásra vetítésével a kibontakozás esélyeit latolgatja. Egy hosszú fejezetben aztán a szépirodalom egyes iskoláit vizsgálja, abból a szempontból, hogy miképp dolgozzák fel az előbb láttatott traumasorozatot.

A terepmunka, a helyzetismertetés evvel tulajdonképpen véget ér; a zárófejezet ugyanis előrejelzés-kísérlet a kilencvenes évekre, ahol az író a labirintusból való kijutás Ariadné-fonalként Bibó István gondolati hagyatékát megragadva tesz javaslatot a válság megoldására.

A bevezető fejezetben esszéjének „újverifikációnak” nevezett alapszövegét egy Hermann Brochtól vett idézettel jellemzi: „Túrhetetlennek tartom azt a gondolatot, hogy a világot, amelybe behelyeztettem, átláthatatlanul hagyjam” (30. l.). Ebből a módszerből következik, hogy a keresztmetszetek megalkotásához segítségül hívott tudósok és írók valamennyien abból a körből valók, amely a kiüresedett régi nomenklatúrára teljes használhatatlanságát belátva, a maga szakterületén teljesen új közelítésből indult ki, és ennek megfelelően új fogalom-, illetve elnevezérendszerteremtett.